

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

УДК 167:37.01]:316.654

МАТУСЕВИЧ ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

**ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА НАУКОВОЇ ОСВІТИ:
СТРАТЕГІЇ І ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО
ГРОМАДЯНСТВА**

09.00.10 – філософія освіти

Реферат
на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, ректор

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бойко Анжела Іванівна, Черкаський державний технологічний університет, завідувач кафедри філософських і політичних наук
доктор філософських наук, доцент
Кравченко Алла Анатоліївна, Державний торговельно-економічний університет, завідувач кафедри філософії, соціології та політології
доктор філософських наук, старший науковий співробітник
Самчук Зореслав Федорович, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, головний науковий співробітник відділу політичної культури та ідеології

Захист відбудеться 12 вересня 2024 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://udu.edu.ua/> та в науковій бібліотеці Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 06061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.О. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні глобальне суспільство переживає складні процеси трансформації соціальної архітектури. Нинішня соціокультурна ситуація актуалізує питання розвитку нових поколінь відповідальних громадян, які розуміють важливість науки і техніки в сучасному та майбутньому світі. На глобальному порядку денному стоять питання знань, технологій та інновацій. В цих умовах розвинута система наукової освіти постає необхідною складовою прогресу економіки, заснованої на знаннях та інноваціях, яка сприяє більшій залученості громадян до інноваційного розвитку і відповідає найвищим етичним стандартам, допомагаючи забезпечити сталий розвиток у майбутньому. Все це актуалізує дослідження концепту наукової освіти та її смислотворчих горизонтів.

Розвиток наукової освіти провокує нові дискусії щодо її філософських засад, які охоплюють атрибути прогресу в цій галузі з часів античності та пропонують нові проєкти та перспективи для розробки філософської парадигми наукової освіти з огляду на виклики та вимоги сьогодення. Актуальність дослідження, представленого в цій дисертаційній роботі, конкретизується в розкритті евристичного потенціалу наукової освіти для розвитку відповідального громадянства, що репрезентований у низці положень. По-перше, наукова освіта слугує епістемологічною платформою, що формує когнітивні інструменти, необхідні для інформованого та відповідального громадянства, прищеплюючи звичку піддавати сумніву припущення, кидати виклик упередженням і культивувати сенситивне розуміння емпіричних доказів. Плекаючи скептичне, але неупереджене ставлення, наукова освіта дає особистості можливість орієнтуватися в складних проблемах сучасності, дозволяючи приймати обґрунтовані рішення, засновані на доказах, а не догмах. По-друге, евристичний потенціал наукової освіти полягає в її здатності культивувати наукове мислення — підхід до вирішення проблем, який характеризується зацікавленням, емпіричними міркуваннями та прихильністю до дослідження, заснованого на обґрунтуваннях та доказах. Таке мислення не лише розвиває навички розуміння наукових принципів, але й розповсюджується на ширші суспільні сфери, сприяючи вихованню громадян, які цінують динамічну природу знань, адаптуються до нової інформації та розуміють континуальність наукових досліджень. По-третє, евристичний потенціал наукової освіти розгортається за межами індивідуального розвитку особистості й охоплює прогрес суспільства. Наукова освіта сприяє не тільки розвитку відповідальних громадян на індивідуальному рівні, але й розвитку аксіологічної сфери суспільства, в якій пріоритизується критичне мислення, сталий розвиток і постійне прагнення до знань.

Для України дана проблематика набуває особливої актуальності, адже розвиток відповідального громадянства засобами наукової освіти є надзвичайно важливим як в умовах демократичного транзиту, так і в часи війни, коли країна стикається з численними викликами, які потребують інноваційних підходів та мобілізації всіх ресурсів для збереження та відбудови держави. Наукова освіта, спрямована на розвиток відповідального громадянства, може відіграти вагомий роль

у вирішенні цих проблем. По-перше, розвиток критичного мислення є важливим для громадян, особливо молоді, які повинні вміти аналізувати інформацію, відрізнити правду від пропаганди та фейкових новин, бути стійкими до ворожих інформаційно-психологічних операцій. Наукова освіта сприяє розвитку цих навичок, забезпечуючи студентів інструментами для критичного аналізу та розуміння складних ситуацій, формуючи наукову грамотність та культуру наукового мислення. По-друге, функціонування країни в часи війни вимагає швидкого впровадження інноваційних технологій як у військовій, так і у цивільній сферах, а також знаходження нестандартних креативних рішень у складних умовах невизначеності. Воєнні умови вимагають залучення до такої інноваційної діяльності у різних сферах всіх громадян, а не тільки спеціалістів, задіяних в усталеній інноваційно-науковій інфраструктурі мирного часу. Впровадження високотехнологічних рішень, які можуть рятувати життя, вимагають мобілізації ресурсів та потребують наукових знань. Тому наявність базових наукових знань та наукова грамотність стають у нагоді не тільки при розробці нових технологій, медичних рішень та стратегій відновлення інфраструктури, а й в питаннях збереження життя і здоров'я цивільного населення під час бойових дій, що є критично важливим. По-третє, освіта може слугувати важливим інструментом для забезпечення психологічної стабільності та підтримки серед дітей та молоді, які переживають важкі часи. Залучення до наукових проєктів та творчих занять допомагає молодим людям знайти розраду, відчуття нормальності та конструктивний спосіб пережити травматичні події. По-четверте, наукова освіта буде надзвичайно важливою для відбудови країни після закінчення війни. Фахівці з різних наукових сфер будуть затребувані для відновлення інфраструктури, вирішення екологічних проблем, розробки нових технологій та забезпечення сталого розвитку.

Стан наукової розробки проблеми. Світоглядні горизонти наукової освіти та її роль у суспільстві різною мірою досліджувалися вітчизняними та зарубіжними філософами. Для осмислення концептуальної експлікації філософської парадигми наукової освіти значущими є праці І. Шеффлера, Р. Шульца, зосереджені на розвитку «філософії наукової освіти» як «внутрішньої філософії». Принципове значення також мають спроби окреслення філософської парадигми наукової освіти, які спираються на виявлення взаємозв'язку філософії науки та наукової освіти, взаємозв'язків між філософією та науковим запитом, досліджені у працях А. Адуріс-Браво, В. Мелладо, С. Руїс, М. Бермехо, Р. Хіменес. Для розкриття багатомірності феномену наукової освіти доцільним є звернення до мультиперспективного підходу концептуалізації філософської парадигми наукової освіти, що ґрунтується на осмисленні різноманітних філософських напрямів та їх розуміння наукового сенсу й раціональності, взаємовпливів та протиріч, визначення внеску кожного з них у поступ теорії і практики наукової освіти. Цей підхід розробляє концепцію наукової освіти через призму таких філософських течій: прагматизм Дж. Дьюї; когнітивний конструктивізм Ж. Піаже; особистісний конструктивізм, заснований на психологічній теорії персонального конструкту Дж. Келлі та теорії когнітивного навчання Д. Аусубеля; соціальний конструктивізм, що

спирається на теорії соціальної психології, такі як «соціально-встановлене пізнання» Ж. Лаве та Е. Венгера; критичний конструктивізм, який акцентує увагу на культурно-політичній сфері, та надихається такими соціальними теоріями як теорія «соціального конструювання реальності» П. Бергера та Т. Лукмана; критична соціальна теорія Ю. Габермаса; «педагогіка пригноблених» П. Фрейре; концепція раціональності, розроблена М. Вебером; дослідження феномену раціональності в освіті К. Молленгауера та Г. Жіру; конструктивний емпіризм, запропонований Б. ван Фраассеном; критичний контекстний емпіризм Х. Лонгіно та ін. Серед теоретиків наукової освіти цей дискурс розвинутий в працях Дж. Кінчелоу та П. Тейлора. Концептуально значущими є також дослідження «культурного повороту» наукової освіти, здійснені Дж. Лемке, К. Тобін та теоретичні розвідки з обґрунтування «моральної мети наукової освіти», представлені у працях Дж. Рудольфа.

Для цілей нашого дослідження необхідним також є звернення до концепту громадянства. В історичній ретроспективі поняття «громадянство» є динамічним та зазнає темпоральних і просторових метаморфоз, перманентно набуваючи концептуального розвитку, адже критичним трансформаціям піддаються як теоретичні концепції так і практичне втілення та застосування громадянства. Саме осмислення понять «громадянин», «громадянство» та проблема його виховання сягає корінням в античну філософію. Це зумовлює звернення як до положень класичної філософії Сократа, Цицерона, Арістотеля, так і до більш пізніх теоретичних розвідок Ж.-Ж. Руссо, Алексіса де Токвіля, А. Етціоні, Дж. Роулза, Ю. Хабермаса, Д. Хелдома, А. Ослера, Х. Старк, Дж. Вестхаймера, Дж. Кана.

Дослідженням громадянської науки займалися такі вчені: Р. Бонні, Вінн Б. Дж. Дікінсон, Д. Елліс, Е. Галлей, А. Ірвін, Дж. Коен, Ч. Купер, А. Пайкетт, Т. Філіпс, К. Фланаган, Д. Хеммент. Роботи цих дослідників зробили значний внесок у розуміння і розвиток концепції громадянської науки, акцентуючи увагу на тому, як наука може бути інтегрована в громадянське життя та освіту.

Концепція громадянської наукової освіти, що формує нові перспективи та парадигми у розумінні того, як освітні стратегії можуть сприяти розвитку відповідального громадянства через інтеграцію науки, освіти та громадянського життя була концептуалізована в працях Б. Леві, А. Олівейра та К. Гарріс. Теоретичною основою для цієї концепції стали теорія екологічних систем У. Бронфенбреннера, акторно-мережева теорія Б. Латура, осмислення процесів існування влади М. Фуко.

Проблеми цифрової трансформації громадянської освіти розглядаються в працях М. Ареа-Морейра, Р. Ариф, К. Валь-Єргенсен, Л. Денсік, Л. Діккенс, У. Кларк, Н. Кудрі, Д. Лунді, Р. Макдональд, Т. Рібейро-Песоа, А. Санабрія Меса, О. Сепеда Ромеро, Х. Степансон, А. Фотопулу, А. Хінц, В тому числі питання впливу технологій штучного інтелекту на розвиток освіти для відповідального громадянства розглядають А. Агуїрре, Е. Біетті, Е. Бланшар, Б. Вассон, У. Голмс, Дж. Ковлс, Т. Кінг, Дж. Перссон, Л. Флориді.

Серед українського наукового дискурсу слід відміти наступні напрямки досліджень, які своїм предметом мають різні аспекти функціонування наукової

освіти: наукова освіта як педагогічний концепт та освітня інновація розглядається в працях С. Бабійчук, Ю. Гоцуляк, Н. Поліхун, І. Сліпухіної, І. Чернецького; наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства - Л. Гриневич, Н. Морзе, М. Бойко; реалізація середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування та досвід роботи Малої академії наук у розвитку наукової освіти досліджують С. Довгий, М. Гальченко, А. Малиношевської.

В той же час досить невелика кількість напрацювань представлена у соціально-культурній площині розгортання системи наукової освіти та впливу наукової освіти на ширші суспільні процеси і перспективи. Тут слід відмітити праці Д. Свириденка, Ю. Александрової присвячені філософському аналізу соціально-культурних механізмів розвитку наукової освіти для відповідального громадянства та роботи О. Радченка, В. Лісничого, А. Гончара, О. Миненко, присвячені осмисленню наукової освіти як ключової парадигми сталого розвитку України.

Для вивчення проблематики дослідження особливо важливими є роботи сучасних українських авторів, які досліджують соціокультурні зміни в умовах глобалізації, демократичну трансформацію сучасної освіти (В. Андрущенко, Т. Андрущенко, А. Бойко, М. Бойченко, В. Вашкевич, В. Воронкова, Л. Газнюк, О. Гомілко, О. Ківлюк, А. Кравченко, В. Кремень, Н. Кочубей, М. Нестерова, І. Предборська, З. Самчук, Д. Свириденко, С. Терепиций, Д. Шевчук, А. Ярошенко та ін.)

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідницької роботи кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського університету імені Михайла Драгоманова й безпосередньо пов'язана з темою «Філософська парадигма глобальних трансформацій суспільства і освіти: теоретичні та прикладні аспекти», що входить до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, затвердженого вченою радою університету 13 жовтня 2017 року та держбюджетної теми «Відповідальне громадянство через наукову освіту: соціокультурні механізми реалізації в Україні» (0122U000049). Тема дисертації затверджена та уточнена на засіданні Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 6 від 30 листопада 2022 р.)

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні філософсько-освітнього аналізу потенціалу наукової освіти як чинника розвитку відповідального громадянства. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі дослідницькі завдання:

- здійснити концептуальну експлікацію філософської парадигми наукової освіти;
- дослідити філософсько-освітні принципи розвитку відповідального громадянства;
- проаналізувати евристичний потенціал наукової освіти для розвитку відповідального громадянства;

- ідентифікувати епістемологічні, концептуальні та методологічні перспективи розвитку культури демократії в освіті;
- дослідити вплив персональних епістемологій викладачів на розвиток відповідального громадянства в університеті;
- розглянути онтологічні та аксіологічні перспективи концепції відповідальних досліджень та інновацій;
- окреслити аксіологічні пріоритети та стратегічні орієнтири університетської освіти для сталого розвитку;
- проаналізувати стратегії ЄС для розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в контексті сталого розвитку;
- дослідити взаємодію управління знаннями та наукової освіти в контексті сталого розвитку суспільства;
- проаналізувати проблему гендерної рівності в науковій освіті;
- розглянути концептуальні дискусії та практичні виклики цифрової громадянської освіти;
- дослідити мультиперспективний розвиток та етичні перестороги технологій штучного інтелекту в освіті для відповідального громадянства;
- проаналізувати концептуальний фреймворк інноваційного розвитку відповідального громадянства на основі практик ЄС;
- розглянути праксеологічні моделі розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти;
- дослідити аксіологічний еkleктизм транзитивного українського суспільства як чинник розвитку відповідального громадянства в освіті;
- визначити виклики та можливості розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в Україні;
- окреслити ключові пріоритети, стратегії і практики розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні.

Об'єкт дисертаційного дослідження – освіта для відповідального громадянства як соціокультурний феномен.

Предмет дослідження – стратегії і практики наукової освіти для розвитку відповідального громадянства у сучасному філософсько-освітньому дискурсі.

Методи дослідження. Вибір теоретико-методологічної основи дослідження обумовлений специфікою його предмету, мети та завдань. Поліморфність та багатоаспектність філософської парадигми наукової освіти та феномену відповідального громадянства визначає комплексний характер даного дослідження та необхідність синергетичного застосування різноманітних методів в рамках системного, міждисциплінарного та компаративного підходів. В даному дослідженні використовувався контекстуальний підхід для визначення особливостей розвитку філософської парадигми наукової освіти та феномену відповідального громадянства в різних історичних та соціокультурних умовах.

Відповідно до визначених дослідницьких завдань були використані методи типологізації, семантичного аналізу, порівняння та інтерпретації для виокремлення підходів до концептуалізації філософської парадигми наукової освіти та напрямків осмислення громадянства в сучасному філософсько-освітньому дискурсі. Також

для аналізу університетської екосистеми як середовища розвитку відповідального громадянства та її складових було застосовано елементи теорії соціальних систем, інституційного підходу та структурно-функціонального методу.

Загальнонаукові методи, такі як діалектичний метод, був використаний для виявлення суперечностей у розвитку філософської парадигми наукової освіти; методи аналізу й синтезу допомогли розкрити змістовий зв'язок між різними компонентами відповідального громадянства та освітнього континууму для його розвитку; метод індукції та дедукції сприяв виявленню детермінантного зв'язку між різними елементами наукової освіти та її впливу на розвиток громадянських компетентностей. Історичний метод був застосований для аналізу еволюції філософських підходів до наукової освіти, нормативно-ціннісний метод використовувався для аналізу аксіологічного виміру розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти.

Конкретно-наукові методи, такі як метод ситуаційного аналізу, використовувалися для аналізу поточної ситуації у сфері наукової освіти в Україні та її впливу на громадянське суспільство. Крім того, метод кейс-стаді застосовувався для дослідження персональних епістемологій викладачів як фактору впливу на розвиток відповідального громадянства в університеті. Ці методи дозволили визначити конкретні виклики та можливості для розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в умовах транзитивного суспільства.

Для виокремлення пріоритетів розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні та відповідних рекомендацій застосовувався метод теоретичного моделювання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше в українській філософії освіти здійснено філософську концептуалізацію багатовимірного та поліаспектного теоретичного і практичного досвіду наукової освіти як важливого чинника розвитку відповідального громадянства.

Конкретизація наукової новизни дослідження знайшла відображення у таких положеннях і висновках:

Уперше:

- систематизовано основні підходи до осмислення філософської парадигми наукової освіти, що дозволило виокремити інтеріоризаційний, інтерреляційний та мультиперспективний напрямки її концептуалізації та їх атрибутивні характеристики;

- досліджено ціннісні та смислотворчі орієнтири філософської парадигми наукової освіти у контексті розвитку відповідального громадянства у відповідності до викликів та можливостей соціокультурного поступу, обґрунтовані провідні аксіологічні принципи розвитку наукової освіти у сучасному соціокультурному дискурсі: принцип глобалізації, принцип системності, принцип суспільної значущості, принцип співпраці, принцип доброчесності;

- обґрунтовано, що в сучасному соціокультурному дискурсі інтегральною цінністю основних напрямків концептуалізації громадянства (партисипативний, глобальний, цифровий, проактивний, екологічний, демократичний) є відповідальність. З'ясовано, що відповідальність виступає

провідною цінністю, яка визначає як стратегічні цілі, так і праксеологічні орієнтири освітньої діяльності, спрямованої на розвиток громадянських компетентностей;

- розкрито евристичний потенціал наукової освіти для розвитку відповідального громадянства, репрезентований у тому, що наукова освіта слугує епістемологічною платформою, яка формує когнітивні інструменти, необхідні для відповідального громадянства;

- визначено здатність наукової освіти культивувати наукове мислення, сприяти не тільки формуванню громадянських компетентностей на індивідуальному рівні, але й розвитку аксіологічної сфери суспільства, в якій пріоритизується критичне мислення, сталий розвиток і постійне прагнення до знань;

- визначено аксіологічні пріоритети громадянської науки як напрямку розвитку відповідального громадянства, що конкретизуються у демістифікації наукової діяльності, демократичності, інклюзивності, подоланні соціальної атомізації, прозорості та довірі;

- систематизовано та обґрунтовано аксіологічні принципи забезпечення системного прогресу та сталого розвитку наукової освіти в європейському філософсько-освітньому дискурсі: принцип глобалізації, принцип системності, принцип суспільної значущості, принцип співпраці, принцип доброчесності. З'ясовано, що реалізація вищезазначених принципів відбувається шляхом імплементацій низки стратегій: мультидисциплінарної трансформації наукової освіти, імперативної континуальності наукової освіти, посилення праксеологічної спрямованості наукової освіти, комплексного розширення можливостей педагогічних працівників, розвитку синергетичної співпраці;

- обґрунтовано поняття «аксіологічний еkleктизм» для позначення ціннісної ситуації транзитивних суспільств, що потенціоє виклики розвитку відповідального громадянства засобами освіти та є актуальним для сучасної України;

- в координатах філософії освіти обґрунтовано значущість, виокремлено проблеми та перспективи, сформульовано рекомендації щодо потенціалу розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в сучасній Україні.

Уточнено:

- розуміння філософської парадигми наукової освіти як комплексної системи світоглядних, ціннісних та смислотворчих орієнтирів, що визначають напрямки, методи та цілі освітньої діяльності у контексті формування у особистості цінностей відповідального громадянства, утвердження принципів демократичної взаємодії та співпраці;

- зміст напрямків концептуалізації громадянства у сучасному філософсько-освітньому дискурсі. В результаті концептуалізації було виявлено, що ці напрямки репрезентують акцентуацію різного порядку: від фокусування на розвитку особистості як суб'єкта політичного процесу та суспільної комунікації (партисипативний, проактивний, демократичний напрямки) до зосередження на проблемах розвитку суспільства (глобальний, екологічний напрямки);

- положення про те, що університетська освіта для сталого розвитку репрезентує собою ключову зміну аксіологічної парадигми в академічному середовищі, відображаючи визнання взаємозв'язку людства зі світом природи та імперативу забезпечення добробуту як нинішнього, так і майбутніх поколінь. Підкреслено, що за своєю суттю ця освітня філософія, політика і практика виходить за межі звичайних дисциплін та дидактичних підходів, сприяючи холістичному розумінню екологічних, соціальних та економічних аспектів та провокуючи зміни аксіологічних, етичних, епістемологічних та праксеологічних підходів. Такі зміни сприяють розвитку відповідального громадянства, етичного лідерства та трансформаційних дій, що дають можливість суспільствам долати складні та непередбачувані виклики сьогодення;

- потребу в контекстно-специфічних підходах для вирішення унікальних труднощів та перешкод, з якими стикаються викладачі університетів у різних країнах. Зазначено, що подолання цих проблем вимагає всебічного розуміння контекстуальних факторів, що впливають на громадянську освіту, і тонкого розгляду різноманітних епістемологічних перспектив, які педагоги привносять у початковий процес;

- зміст основних функцій технологій штучного інтелекту в розвитку освіти для відповідального громадянства, серед яких провідними є: гносеологічна, адаптивна, трансцендентна, комунікативна, інформативна, аналітико-оцінювальна, фасилітативна, трансформативна.

Набули подальшого розвитку:

- положення про розвиток культури демократії в освіті як процес інституціоналізації та інтеріоризації демократичних цінностей;

- розуміння, що в онтологічному вимірі концепція відповідальних досліджень та інновацій являє собою парадигмальний зсув у концептуалізації інновацій, відхід від суто економічних моделей до більш цілісного розуміння інновацій, яке включає соціальні та етичні аспекти, що потребує переосмислення самої природи інновацій, їх ціннісних вимірів та введення поняття відповідальності як невід'ємного їх компонента;

- уявлення про те, що маючи спільні праксеологічні пріоритети дисциплінарної інтеграції, відповідності контексту, соціальної та громадської спрямованості, технологізації та ін., наукова освіта та освіта з управління знаннями демонструють значний потенціал у підготовці нових поколінь відповідальних громадян, здатних підтримувати та забезпечувати демократичні процеси в суспільстві та сприяти його сталому розвитку;

- зміст функціональних моделей розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти: модель популяризації науки, модель досягнення гендерної рівності в науці, професійно-орієнтаційна модель, модель менторської підтримки, партнерська модель, модель професійного розвитку, модель розвитку національних/регіональних платформ або мереж;

- розуміння необхідності досягнення гендерної рівності у науковій освіті, що сприяє підвищенню якості та різноманітності наукових досліджень та інновацій. Усунення гендерних стереотипів та упереджень у освітньому процесі є

важливим завданням, яке вимагає створення інклюзивного та сприятливого навчального середовища, адже гендерна рівність у науковій освіті є не лише питанням соціальної справедливості, але й необхідною умовою для науково-технічного прогресу;

- розвинуто положення про недостатнє осмислення трансформаційної сили цифрових технологій у філософсько-освітньому дискурсі. Широке застосування цифрових систем у навчанні часто супроводжується ігноруванням соціальних, етичних та епістемічних вимог. Це підкреслює важливість аксіологічного виміру цифрової громадянської освіти. Для громадянської освіти виклики діджиталізації доповнюють та інтегрують з «класичними» проблемами індоктринації та загроз політичної маніпуляції та інформаційних війн, провокуючи все нові труднощі з віднаходженням релевантних методів та форматів для залучення студентів.

- дослідження етичних проблем застосування штучного інтелекту в освіті серед яких найбільш значущими є: поліморфність питань етики даних та обчислень, загрози фундаментальним правам і демократії через потенційні упередження, колоніалізм штучного інтелекту, відсутність універсального підходу до регулювання етичних питань, виклики «розмивання етики», недостатній рівень системного застосування етичних принципів, загрози надмірного використання штучного інтелекту, питання підзвітності і відповідальності, а також виклики конфлікту інтересів або «лояльності штучного інтелекту». Ці питання вимагають розробки надійних етичних рекомендацій для забезпечення безпеки та ефективності використання штучного інтелекту в освіті, а також прозорості в управлінні та розподілі відповідальності.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає у можливості використання його для вирішення низки філософсько-освітніх і освітньо-політичних проблем в Україні. Дослідження відкриває новий науковий напрям у вітчизняній філософії освіти і може слугувати методологічним підґрунтям подальших наукових пошуків. Теоретичні положення дослідження розширюють розуміння соціокультурного контексту, в якому функціонує наукова освіта, та евристичного потенціалу наукової освіти для розвитку відповідального громадянства. Україна перебуває в стані тривалого транзиту, що актуалізує потребу в нових наукових підходах для аналізу суспільних процесів. У цьому контексті наше дослідження пропонує оригінальні положення, що до цього часу не були вивчені. Зокрема, застосована нами методологія вперше адаптована до українського політичного та освітнього контексту, що відкриває можливості для більш глибокого осмислення специфіки взаємодії між наукою, освітою та суспільством у сучасних умовах.

Практичне значення дослідження полягає у розробці стратегій і практик для розвитку відповідального громадянства через наукову освіту. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення існуючих та створення авторських навчальних програм та курсів, таких як «Філософія освіти», «Соціологія освіти», «Етика громадянської відповідальності». Вони також сприяють розвитку міждисциплінарних підходів у викладанні філософії освіти, соціальної філософії та

етики. Практичні рекомендації дослідження можуть бути застосовані для розробки освітніх політик.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження, в якому авторка представила власні ідеї та розробки, що дозволили успішно вирішити поставлені дослідницькі завдання. Робота включає теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані авторкою самостійно. Основні концептуальні ідеї, положення та висновки, опубліковані у вітчизняних та зарубіжних виданнях, також належать авторці. У дисертації використовуються ідеї, положення та гіпотези інших авторів з відповідними посиланнями, що слугують обґрунтуванню авторської концепції.

Кандидатська дисертація на тему «Гендерно орієнтована освіта як чинник становлення особистості: філософський аналіз» була захищена у 2014 році. Її матеріали не були використані у представленому дослідженні.

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено у 35 наукових працях, серед яких: розділи у 3 колективних монографіях, виданих міжнародними видавництвами, 2 розділи у колективних монографіях, 18 статей, у тому числі 6 у вітчизняних наукових фахових виданнях, 1 – у закордонних періодичних виданнях, 11 – публікацій у закордонних наукових виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus/Web of Science, 8 тез виступів на наукових конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів, 4 публікації в інших виданнях.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретико-методологічні положення, новизна та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики та кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, щорічних звітних наукових конференціях викладачів, докторантів і аспірантів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, круглих столів, міжнародних та всеукраїнських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях: XI World Congress "Values and ideals: Theory and Practice", 11-16 липня 2016 року, Варшава, Польща; VII Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна та екологічна політика: концепції, технології, перспективи», Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2017 рік; V Всеукраїнська наукова конференція "Філософія як культурна політика сучасності", 3 листопада 2017 року, Острогор, Україна; 4-та Міжнародна науково-практична конференція "Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education", 24-25 травня 2018 року; X міжнародна конференція «Виклики різноманітності та інклюзії», 14-17 червня 2019 року, Осака, Японія; Incorporación de la perspectiva de género en el modelo de evaluación del PDI. Países en conflicto, 18 липня 2022 року, Мадрид, Іспанія; I Міжнародна конференція "Political and Economic Self-Constitution: Migration and Citizenship Education", 15-16 червня 2023 року, Університет Пелопоннесу, Коринф, Греція; Medien - Wissen - Bildung 2023: Wissensdiversität und formatierte Bildungsräume (MWB2023), 23-24 червня 2023 року, Університет Інсбрук, Австрія; Міжнародна науково-практична конференція "Food and environmental security in the conditions of war and post-war reconstruction:

challenges for Ukraine and the world", секція 4: Якість освіти та гуманітарних наук в умовах війни та глобальних викликів, 25 травня 2023 року, Київ, Україна; Міжнародний форум "Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу", 2023 рік, Київ, Україна; Міжнародна науково-практична конференція "Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики", 11 травня 2023 року, Київ, Україна, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Науково-дослідний захід "Augmented Intelligence for Pedagogically Sustained Training and Education", 2 червня 2023 року, Ніцца, Університет Лазурового берегу (Франція).

Структура та обсяг дисертаційного дослідження обумовлена логікою дослідження, яка, у свою чергу, визначена метою і завданнями. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, кожен з яких має підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Список використаної літератури включає в себе 390 позицію, з них 318 джерел – дослідження західних науковців іноземними мовами (англійська, іспанська, польська). Загальний обсяг роботи – 420 сторінки машинописного тексту, з них – 364 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, означено ступінь науково-теоретичної розробки та опрацювання проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, теоретико-методологічні засади, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, надано інформацію про особистий внесок здобувача, наявні публікації й апробацію наукових результатів.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження філософської парадигми наукової освіти як фактора розвитку відповідального громадянства» – включає в себе три підрозділи.

У підрозділі 1.1. – «Філософська парадигма наукової освіти: концептуальна експлікація» аналізуються теоретичні основи та основні підходи до концептуалізації філософської парадигми наукової освіти як комплексної системи світоглядних, ціннісних та смислотворчих орієнтирів, що визначають напрямки, методи та цілі освітньої діяльності. Проаналізовані інтеріоризаційний підхід, який передбачає розвиток «філософії наукової освіти» як «внутрішньої філософії»; інтерреляційний підхід, що спирається на виявлення взаємозв'язку філософії науки та наукової освіти; мультиперспективний підхід, що ґрунтується на зверненні до різноманітних філософських напрямів (прагматизм Дж. Дьюї, конструктивізм, раціоналістична школа, класичний емпіризм, постмодернізм) та їх розуміння наукового сенсу й раціональності. Виокремлені взаємовпливи та протиріччя, визначено внесок кожного з означених підходів у поступ теорії і практики наукової освіти. Підкреслено, що сучасна наукова освіта переживає своєрідний культурний поворот, який репрезентований визнанням і вивченням дослідниками впливу культури на наукову освіту, критикою універсальних уявлень про наукову практику та виробництво знань.

У підрозділі 1.2. – «Розвиток відповідального громадянства: філософсько-освітні горизонти» в координатах філософії освіти проаналізовано розвиток концепту громадянства. Зазначено, що в історичній ретроспективі поняття «громадянство» є динамічним, оскільки зазнавало і продовжує зазнавати темпоральних і просторових метаморфоз, перманентно набуваючи концептуального розвитку. З розвитком суспільних інституцій зміст поняття «громадянства» природньо поглиблюється і розширюється, адже все більш диверсифікованими і багатоманітними стають як моделі поведінки так і суспільні практики взаємодії з іншими. Відповідно, трансформацій зазнають і освітні парадигми розвитку громадянина, розширюючи розуміння свого освітнього ідеала – громадянина та пропонуючи нові методи та підходи для його досягнення. Підкреслено, що у сучасному світі, різні форми концептуалізації громадянства, такі як «демократичне», «активне», «відповідальне», набули актуальності у відповідь на виклики XXI століття, що відображає прагнення суспільств адаптуватися до нових умов та потреб сучасного світу. Серед основних напрямків, що репрезентують дивергентні парадигми суспільного залучення, виокремлено партисипативний, глобальний, цифровий, проактивний, екологічний, демократичний. Показано, що поняття «відповідальності» є синтезуючим та інтегральним, таким, що виражає як провідну цінність феномену громадянства, напрямок цілепокладання так і праксеологічні орієнтири для всіх напрямків концептуалізації громадянства.

У підрозділі 1.3. – «Евристичний потенціал наукової освіти для розвитку відповідального громадянства: аксіологічний аспект» проаналізовано евристичний потенціал наукової освіти для розвитку відповідального громадянства. Виявлено, що наукова освіта культивує наукове мислення та слугує епістемологічною платформою, яка формує когнітивні інструменти, необхідні для поінформованого та відповідального громадянства. Показано, що евристичний потенціал наукової освіти розгортається за межами індивідуального розвитку особистості й охоплює прогрес суспільства, сприяючи не тільки формуванню відповідальних громадян на індивідуальному рівні, але й розвитку аксіологічної сфери суспільства, у якій пріоритизується критичне мислення, сталий розвиток і постійне прагнення до знань. Проаналізований аксіологічний вимір двох основних концепцій, спрямованих на формування відповідального громадянства за допомогою наукової діяльності та освіти: «громадянська наука» та «громадянська наукова освіта».

Другий розділ – «Університетська екосистема як середовище розвитку відповідального громадянства: онтологічні, аксіологічні та епістемологічні аспекти» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. – «Культура демократії в освіті як цінність: епістемологічні, концептуальні та методологічні перспективи» проаналізовано розвиток культури демократії як процес інституціоналізації та інтеріоризації демократичних цінностей. Досліджено аксіологічний вимір проблеми розвитку культури демократії в освіті та основні фактори впливу на його формування: загальні, системні виклики та наративи аксіологічної сфери транзитивних суспільств, епістемологічні, концептуальні та методологічні проблеми та перспективи теоретичного осмислення феномену розвитку культури демократії, а

також дискурсивні особливості становлення культури демократії в українському освітньому середовищі. Підкреслено, що розвиток культури демократії в освіті є провідним елементом відповідального громадянства, оскільки демократичне середовище в навчальному процесі дозволяє учням та студентам відчувати свою значущість та вплив на прийняття рішень, що, в свою чергу, формує у них почуття відповідальності за свої дії та рішення.

У підрозділі 2.2. – *«Персональні епістемології викладачів як фактор впливу на розвиток відповідального громадянства в університеті»* на основі проведеного якісного дослідження проаналізовано вплив персональних епістемологій викладачів на концептуальні уявлення щодо розвитку відповідального громадянства в університеті. Підкреслено, що переконання педагогів виступають у якості фільтру для досвіду та практики та безпосередньо впливають на ставлення освітян до конкретних освітніх проблем і тем, формуючи виклики різноманітності знань. Виявлено, що хоча викладачі університетів усвідомлюють важливість громадянської освіти, їхні концепції здебільшого зосереджені на індивідуалістичних аспектах, з меншою увагою до трансформаційних моделей громадянства. Крім того, викладачі стикаються з різноманітними викликами в процесі викладання, що вимагає адаптації підходів до розвитку громадянських компетентностей студентів. Зазначено, що ініціативи щодо вирішення виявлених контекстно-специфічних проблем мають вирішуватися з визнанням важливості як індивідуальних переконань, так і системних факторів, що чинять вплив на розвиток відповідального громадянства в університеті.

У підрозділі 2.3. – *«Онтологічні та аксіологічні перспективи концепції відповідальних досліджень та інновацій»* проаналізована концепція відповідальних досліджень та інновацій як провідна складова сучасної академічної екосистеми, що має на меті розвиток відповідального громадянства. Показано, що поява концепції відповідальних досліджень та інновацій ознаменувала значний відхід від традиційних форм концептуалізації інновацій, оскільки вона надає пріоритет етичним і соціальним міркуванням поряд з економічними цілями. Підкреслено, що наукові дискусії часто точаться навколо двох способів обґрунтування етичних принципів концепції відповідальних досліджень та інновацій: соціально-емпіричного підходу, зосередженого на інклюзивності, та нормативного підходу, зосередженого на етичній прийнятності. Зазначено, що в аксіологічній площині ця концепція кидає виклик традиційним методам визначення цінності досліджень та інновацій, наголошуючи на залученні зацікавлених сторін та етичних міркувань до інноваційного процесу.

Третій розділ – *«Наукова освіта для розвитку відповідального громадянства в контексті парадигми сталого розвитку: аксіологічні пріоритети та стратегічні орієнтири»* складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. – *«Університетська освіта для сталого розвитку як етос партнерства та співпраці»* показана роль університетської освіти як провідного інструменту у досягненні глобальних цілей сталого розвитку. Акцент зроблено на розумінні університетської освіти як етосу партнерства та співпраці, що дозволяє інтегрувати принципи сталості у всі аспекти діяльності університетів. Підкреслено

важливість університетів у просуванні технологічних і соціальних інновацій, формуванні нових інституцій громадянського суспільства, а також у культивуванні культурних цінностей, спрямованих на стале майбутнє. Університетська освіта для сталого розвитку репрезентована як ключова зміна аксіологічної парадигми в академічному середовищі, що культивує етичне лідерство та прийняття рішень на основі цінностей. Центральним для етосу університетської освіти для сталого розвитку є поняття рівності між поколіннями, яке підкреслює моральний імператив захисту прав та інтересів майбутніх поколінь, що може здійснюватися шляхом інтеграції принципів сталості у навчальні програми, підтримки інтердисциплінарних досліджень, співпраці з бізнесом та урядовими структурами, а також підвищення екологічної та соціальної свідомості серед громадськості.

У підрозділі 3.2. – «Розвиток відповідального громадянства засобами наукової освіти в контексті сталого розвитку: аксіологічні пріоритети та стратегії ЄС» досліджено процеси забезпечення системного прогресу та сталого розвитку наукової освіти в Європейському Союзі, виділено ключові аксіологічні принципи, що лежать в основі сучасних освітніх реформ: принцип глобалізації, принцип системності, принцип суспільної значущості, принцип співпраці, принцип добросовісності. Проаналізовано низку стратегій, завдяки яким відбувається імплементація вищезазначених принципів: стратегія мультидисциплінарної трансформації наукової освіти, стратегія імперативної континуальності наукової освіти, стратегія посилення праксеологічної спрямованості наукової освіти, стратегія комплексного розширення можливостей педагогічних працівників, стратегія розвитку синергетичної співпраці. Підкреслено, що означені стратегії формують комплексний підхід до розвитку наукової освіти, що враховує всі аспекти сучасного освітнього процесу та сприяє підвищенню його ефективності та релевантності викликам часу.

У підрозділі 3.3. – «Наукова освіта для відповідального громадянства та проблема управління знаннями: ключові аспекти для сталого розвитку» проаналізована взаємодія між освітніми політиками, стратегіями і практиками та управлінням знаннями, яка має вирішальне значення для формування демократичної участі громадян та тісно пов'язана з поняттями істинності, політичної залученості та моральної відповідальності. Підкреслено, що в умовах сучасних викликів особлива увага має приділятися важливості наукової освіти у розвитку критичного мислення та здатності громадян приймати обґрунтовані рішення, що актуалізує проблему управління знаннями як провідної у забезпеченні доступу до достовірної інформації та подоланні дезінформації в сучасному інформаційному середовищі. Аналізуються основні підходи до освіти з управління знаннями, зокрема трансдисциплінарний, контекстно-відповідний, соціально-орієнтований та техноцентричний, а також їх взаємодія з теорією і практикою наукової освіти.

У підрозділі 3.4. – «Наукова освіта та проблема гендерної рівності: абрис стійких рішень» аналізується проблема гендерної нерівності у контексті розвитку наукової освіти та визначаються можливі шляхи віднаходження стійких рішень у її подоланні. Підкреслюється, що незважаючи на багаторічний досвід

боротьби з гендерним диспаритетом, проблема гендерної рівності залишається актуальною і потребує подальшого дослідження та політичного регулювання. Висвітлюється важливість забезпечення рівних можливостей для всіх статей як фундаментальної передумови для побудови справедливого та сталого суспільства. Розглянуто три основні підходи до просування гендерної рівності в науковій освіті: гендерно-нейтральний, феміністичний та гендерно-чутливий, проаналізовано їх атрибутивні характеристики та особливості впровадження. Особливу увагу приділено співпраці університетів та локальних громад у реалізації Цілі сталого розвитку № 5 «Гендерна рівність».

Четвертий розділ – «Наукова освіта для розвитку відповідального громадянства в контексті парадигми сталого розвитку: аксіологічні пріоритети та стратегічні орієнтири» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. – «Цифрова громадянська освіта: концептуальні дискусії та виклики» проаналізовані виклики та концептуальні дискусії щодо розвитку цифрової громадянської освіти. Підкреслено, що незважаючи на початковий ентузіазм щодо цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, їх трансформаційна сила та соціальний вплив ще недостатньо осмислені у філософсько-освітній площині. Широке застосування цифрових систем у навчанні часто супроводжується ігноруванням соціальних та етичних вимог, що актуалізує важливість аналізу аксіологічного виміру цифрової громадянської освіти.

У підрозділі 4.2. – «Технології штучного інтелекту в освіті для відповідального громадянства: мультиперспективний розвиток та етичні перестороги» досліджено ключові аспекти розвитку та етичного врегулювання використання технологій штучного інтелекту в освіті для відповідального громадянства. Зазначається, що серед основних функцій технологій штучного інтелекту в розвитку освіти для відповідального громадянства слід відзначити гносеологічну, адаптивну, трансцендентну, комунікативну, інформативну, аналітико-оцінювальну, фасилітативну, трансформативну. Висвітлюється потенціал технологій штучного інтелекту для розвитку освіти для відповідального громадянства. Проаналізовані основні етичні виклики використання технологій штучного інтелекту для розвитку відповідального громадянства.

У підрозділі 4.3. – «Концептуальний фреймворк інноваційного розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти: досвід ЄС» з позицій філософсько-освітнього аналізу досліджено концептуальний фреймворк інноваційного розвитку відповідального громадянства в Європейському Союзі, артикульований у концептуальному документі «Наукова освіта для відповідального громадянства». Проаналізовано шість ключових цілей та пов'язаних із ними рекомендацій, які сприяють здійсненню системних змін в суспільстві на основі розвитку наукової освіти для відповідального громадянства.

У підрозділі 4.4. – «Праксеологічні моделі розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти» здійснено аналіз праксеологічного виміру міжнародної практики розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти, що дозволив виокремити низку функціональних моделей, серед найбільш значущих: модель популяризації науки, модель розвитку гендерної

рівності в науці, професійно-орієнтаційна модель, модель менторської підтримки, партнерська модель, модель професійного розвитку, модель розвитку національних/регіональних платформ або мереж.

П'ятий розділ – «Наукова освіта для розвитку відповідального громадянства: перспективи для України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1. – «Аксіологічний еkleктизм транзитивного українського суспільства як чинник розвитку відповідального громадянства в освіті» проаналізований еkleктизм ціннісної системи, що є одним з найважливіших викликів транзитивних суспільств та має багато форм і траєкторій розвитку. Зазначено, що у політичному житті перехідного суспільства еkleктизм цінностей, як правило, набуває конотацій неузгодженості, виявляється у формі консюмеризму та редукаціонізму, створюючи утопічну картину «світлого майбутнього» завдяки поєднанню абсолютних ідей, нехтуючи праксисом проблеми. Відзначено, що у цьому контексті завдання освіти полягає в тому, щоб знайти баланс між різними ціннісними впливами, уникнути екстремізму та релятивізму, і водночас забезпечити стійку основу для розвитку демократичних принципів і практик.

У підрозділі 5.2. – «Розвиток відповідального громадянства засобами наукової освіти в Україні: виклики і можливості» проаналізовано низку викликів і можливостей для розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти на загальносуспільному, системному та особистісному рівнях. Серед основних викликів на загальносуспільному рівні виділено недостатню обізнаність громадян про важливість наукової освіти, брак громадської підтримки відповідних ініціатив, культурні та соціальні стереотипи щодо науки, нові соціальні нерівності, що виникли під час війни та поширення елементів магічного світогляду в умовах кризи. На системному рівні проаналізовано недостатню розробленість проблематики розвитку відповідального громадянства у вітчизняному освітньому дискурсі, недостатню інтеграцію наукової освіти в навчальні програми, брак сучасних методик викладання та ресурсів для їх впровадження. Підкреслено, що на особистісному рівні вчителі стикаються з проблемами мотивації та ресурсів для постійного професійного розвитку, а учні — з труднощами адаптації до нових методів навчання. Серед сприятливих факторів і можливостей виокремлені наступні чинники: приєднання України до Європейського Союзу, що створює значні можливості для інтеграції передових освітніх політик, практик та ресурсів, гармонізація освітньої політики з європейськими стандартами. Зазначено, що на особистісному рівні, високий рівень академічної резильєнтності українських студентів і викладачів є важливим фактором для розвитку відповідального громадянства.

У підрозділі 5.3. – «Ключові пріоритети розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні» окреслено провідні пріоритети, стратегії і практики розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні, їх значення для національної безпеки України в умовах сучасних викликів. Виокремлено п'ять ключових пріоритетів та рекомендацій для розвитку відповідального громадянства в Україні. Підкреслено, що наукова освіта є

потужним інструментом формування відповідального громадянства, що має критичне значення для національної безпеки України в умовах сучасних викликів.

ВИСНОВКИ

Відповідно до сформульованої мети та завдань дисертації, є обґрунтовані підстави сформулювати наступні загальні висновки до роботи:

1. *Здійснено концептуальну експлікацію філософської парадигми наукової освіти, завдяки систематизації основних підходів до осмислення філософської парадигми наукової освіти, вдалося виокремити інтеріоризаційний, інтерреляційний та мультиперспективний напрямки її концептуалізації та їх атрибутивні характеристики.* З'ясовано, що сучасна наукова освіта демонструє своєрідний соціокультурний поворот, який репрезентований визнанням і вивченням дослідниками впливу культури на наукову освіту, критикою універсальних уявлень про наукову практику та виробництво знань. Множинність цілей та диверсифіковане застосування наукової освіти відображає її специфічні функції і ролі в суспільстві, серед яких: розвиток культури наукового мислення і стимулювання доказової аргументації при прийнятті рішень; забезпечення знань та навичок для активної участі у науково-технологічному світі; розвиток компетентностей для розв'язання проблем та поступу інновацій; залучення до наукової діяльності та розвитку наукової кар'єри; сприяння відповідальній участі в публічних наукових дискусіях і прийнятті рішень. Головною метою наукової освіти є надання можливості кожній людині брати поінформовану участь у прийнятті рішень та вживати відповідні дії, що впливають на її власне благополуччя, добробут суспільства та навколишнього середовища.

Актуальність розвитку наукової освіти провокує нові дискусії щодо її філософських засад, які охоплюють атрибути прогресу в цій галузі з часів античності та пропонують нові проекти та перспективи для розробки філософської парадигми наукової освіти з огляду на виклики та вимоги сьогодення. Спроби означення філософської парадигми наукової освіти можемо об'єднати у три основні підходи: інтеріоризаційний, інтерреляційний та мультиперспективний. Інтеріоризаційний підхід до визначення філософської парадигми наукової освіти передбачає розвиток «філософії наукової освіти» як «внутрішньої філософії». Інтерреляційний підхід до окреслення філософської парадигми наукової освіти спирається на виявлення взаємозв'язку філософії науки та наукової освіти, взаємозв'язків між розділами філософії та науковим запитом. Найбільш масштабний підхід до визначення філософської парадигми наукової освіти, – мультиперспективний, – ґрунтується на зверненні до різноманітних філософських напрямів (прагматизм Дж. Дьюї, конструктивізм, раціоналістична школа, класичний емпіризм, постмодернізм) та їх розуміння наукового сенсу й раціональності, взаємовпливів та протиріч, визначення внеску кожного з них у поступ теорії і практики наукової освіти.

2. *Здійснено аналіз філософсько-освітніх принципів розвитку відповідального громадянства, що дозволив з'ясувати розвиток концептуального*

наповнення терміну «громадянство» та відповідних освітніх політик і практик. Вдалося продемонструвати, що в історичній ретроспективі поняття «громадянство» є динамічним, оскільки зазнавало і продовжує зазнавати темпоральних і просторових метаморфоз, перманентно набуваючи концептуального розвитку. Критичним трансформаціям піддаються як теоретичні концепції, так і практичне втілення та застосування громадянства. З розвитком суспільних інституцій зміст поняття «громадянства» природньо поглиблюється і розширюється, адже все більш диверсифікованими і багатоманітними стають як моделі поведінки так і суспільні практики взаємодії з іншими. Не обмежуючись лише сферою національного та державного, сучасні концепції гармонійного співіснування громадян репрезентують взаємодію з соціумом у всіх можливих контекстах – локальному, регіональному, міжнародному та глобальному. Відповідно, трансформацій зазнають і освітні парадигми розвитку громадянина, розширюючи розуміння свого освітнього ідеала – громадянина та пропонуючи нові методи та підходи для його досягнення. Постмодерна плюральність, виклики XXI століття та перманентна ситуація невизначеності породили прогресивне розширення концептуального наповнення терміну «громадянство» та відповідних освітніх політик і практик його розвитку. Характерною ознакою нашого часу є поява цілого спектру «громадянств», репрезентація їх певних атрибутивних характеристик у якості означень провідної аксіологічної та праксеологічної функції та введення у вжиток нових термінологічних словосполучень: «демократичне громадянство», «активне громадянство», «відповідальне громадянство» та ін.

3. *В результаті експлікації основних напрямків концептуалізації громадянства, обґрунтовано, що в сучасному соціокультурному дискурсі інтегральною цінністю всіх напрямків є відповідальність.* Поняття «відповідальності» є синтезуючим та таким, що виражає як провідну цінність феномену громадянства, напрямок цілепокладання так і праксеологічні орієнтири. Адже, партисипативний напрямок концептуалізації громадянства містить необхідність відповідального залучення громадян до життя суспільства; демократичне громадянство репрезентує бачення демократії, центром якої є розуміння того, що права і свободи не надаються апріорно, а мають бути розвинуті і захищені через відповідальність громадян; розвиток глобального громадянства наголошує на потребі прийняття громадянами соціальної відповідальності діяти на благо всіх суспільств, а не лише свого власного; екологічний напрямок підкреслює необхідність відповідального ставлення громадян до планети і розвиток екологічної свідомості; цифровий напрямок концептуалізації громадянства репрезентує потребу відповідального користування цифровими технологіями; проактивний напрямок розвиває відповідальність громадян до активної розбудови суспільства.

4. *Розкрито та обґрунтовано евристичний потенціал наукової освіти для розвитку відповідального громадянства.* Підкреслено, що наукова освіта заохочує використання наукового методу як когнітивного інструменту для розуміння світу, виходячи за межі простого транслювання фактів і теорій. Наукова освіта слугує епістемологічною платформою, яка формує когнітивні інструменти, необхідні для інформованого та відповідального громадянства. При цьому прищеплюється

звичка піддавати сумніву припущення, кидати виклик упередженням і культивувати сенситивне розуміння емпіричних доказів, що дозволяє особистості приймати обґрунтовані рішення, засновані на доказах, а не на догмах, що сприяє розвитку критично мислячих громадян, здатних брати участь у соціальних дискусіях на засадах раціональності та робити значний внесок у суспільний прогрес. Евристичний потенціал наукової освіти проявляється також у здатності культивувати наукове мислення. Таким чином, наукова освіта сприяє не лише формуванню відповідальних громадян на індивідуальному рівні, але й розвитку аксіологічної сфери суспільства, у якій пріоритет надається критичному мисленню, сталому розвитку та постійному прагненню до знань.

4. *Розкрито епістемологічні, концептуальні та методологічні перспективи розвитку культури демократії в освіті як процесу інституціоналізації та інтеріоризації демократичних цінностей.* Підкреслено, що культура демократії в освіті є важливим елементом розвитку відповідального громадянства, оскільки демократичне середовище в навчальному процесі дозволяє учням та студентам відчувати свою значущість та вплив на прийняття рішень, що, в свою чергу, формує у них почуття відповідальності за свої дії та рішення. Розвиток культури демократії як інституціоналізація спільних демократичних цінностей є багаторівневим та поліаспектним явищем, становлення якого забезпечує участь громадян у суспільно-політичному житті, гарантування дотримання та захисту прав і свобод, розвиток демократичних політик та інституцій. В Україні становлення культури демократії в освіті відбувається в умовах викликів та обмежень, спричинених аксіологічною еkleктичністю транзитивного українського суспільства, застарілими патернами освітньої комунікації, авторитарними установками, тощо. В той же час існуючий запит громадянського суспільства, активна взаємодія та співпраця вітчизняних науковців та практиків з європейськими та американськими центрами розвитку демократії, адаптація західних підходів до демократизації освіти, орієнтація на розробку та застосування методик навчання демократії на практиці дають підстави для обережного оптимізму та відкривають нові горизонти для політичних та освітніх інтервенцій.

5. *За допомогою компаративного аналізу досліджено вплив персональних епістемологій викладачів на розвиток відповідального громадянства в університеті, обґрунтовано потребу в контекстно-специфічних підходах для вирішення унікальних труднощів та перешкод, з якими стикаються викладачі університетів у різних країнах.* Показано, що особисті епістемології включають індивідуальні переконання, погляди та ставлення до конкретного предмета; отже, їх можна вважати «основою особистих знань». Переконання педагога, що охоплює його\її розуміння знань і когнітивних здібностей, відіграють ключову роль у формуванні підходу до навчання. Залежно від того, чи схиляється він\вона до орієнтації на незаперечну, об'єктивну та фактичну передачу знань, чи приймає перспективу, яка передбачає спільне формування сенсу та дискусії з учнями, їхні педагогічні рішення та щоденна практика зазнають відповідного впливу. Епістемологічна основа, обрана педагогом, не тільки керує методами навчання, але й має глибокий вплив на студентів, оскільки вони схильні сприймати та переймати

епістемологічну позицію, представлену викладачами. Дихотомія між об'єктивістською орієнтацією, яка наголошує на передачі встановлених знань, і конструктивістською орієнтацією, яка цінує активну конструкцію суб'єктивного розуміння, проявляється у виборі вчителем\викладачем стилів викладання та загальної атмосфери навчання. Переконання виступають у якості фільтру для досвіду та практики та безпосередньо впливають на ставлення освітян до конкретних освітніх проблем і тем, формуючи виклики різноманітності знань.

6. *В контексті розвитку відповідального громадянства в університеті, розглянуто онтологічні та аксіологічні перспективи концепції відповідальних досліджень та інновацій як репрезентацію парадигмального зсуву у осмисленні самої природи інновацій.* З'ясовано, що концепція відповідальних досліджень та інновацій є ключовою складовою в сучасній академічній екосистемі, що має на меті розвиток відповідального громадянства. Вона передбачає інтеграцію етичних принципів, соціальної відповідальності та залучення широкого кола стейкхолдерів до процесу досліджень та інновацій. В онтологічному аспекті концепція відповідальних досліджень та інновацій являє собою парадигмальний зсув у концептуалізації інновацій, відхід від суто економічних моделей до більш цілісного розуміння інновацій, яке включає соціальні та етичні аспекти. Ця зміна потребує переосмислення самої природи інновацій та введення поняття відповідальності як невід'ємного їх компонента. В аксіологічному аспекті ця концепція кидає виклик традиційним методам з'ясування цінності досліджень та інновацій, наголошуючи на участі зацікавлених сторін та необхідності етичних міркувань в процесі творення та впровадження інновацій. Такі зміни провокують розвиток ширшого розуміння того, що становить цінність інновацій, окрім стандартних економічних показників. Дотримання етосу відповідальних досліджень та інновацій має важливе значення для забезпечення відповідності наукової практики етичним принципам та суспільному добробуту.

7. *Окреслено аксіологічні пріоритети та стратегічні орієнтири університетської освіти для сталого розвитку як інституалізації цінностей відповідального громадянства.* Вдалося продемонструвати, що сучасний університет отримує все більше продуктивних можливостей для розвитку своєї третьої місії шляхом виконання провідної ролі у спільному проєктуванні та колегіальному виробництві знань та інструментів суспільних трансформацій задля сталого розвитку у тандемі з різними зовнішніми зацікавленими сторонами з промисловості, уряду, громадянського суспільства та місцевої влади.

Університетська освіта для сталого розвитку репрезентує собою ключову зміну аксіологічної парадигми в академічному середовищі, відображаючи визнання взаємозв'язку людства зі світом природи та імперативу забезпечення добробуту як нинішнього, так і майбутніх поколінь. За своєю суттю ця освітня філософія, політика і практика виходить за межі звичайних дисциплін та дидактичних підходів, сприяючи холістичному розумінню екологічних, соціальних та економічних аспектів та провокуючи зміни аксіологічних, етичних, епістемологічних та праксеологічних підходів. Такі зміни сприяють розвитку відповідального громадянства, етичного лідерства та трансформаційних дій, що

дають можливість суспільствам долати складні та непередбачувані виклики сьогодення.

8. *Проведений аналіз європейського філософсько-освітнього дискурсу дозволив систематизувати та обґрунтувати аксіологічні пріоритети та стратегії ЄС для розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в контексті сталого розвитку.* Показано, що дослідження складних аксіологічних модальностей наукової освіти підтверджують гіпотезу про те, що епістемологічний ландшафт наукового дослідження не є нейтральною територією, своєрідною terra nullius, натомість, позначений впливом певних цінностей. Ці цінності, від прагнення до істини до підтвердження емпіричних доказів, слугують керівними принципами, що формують методології, пріоритети та інтерпретації в рамках наукових зусиль. Привнесення культурних цінностей окремими практиками додає суб'єктивності в науковий процес, підкреслюючи динамічну взаємодію між універсальним і контекстуальним. Незважаючи на цю притаманну суб'єктивність, соціальна структура науки функціонує як засіб для ретельного контролю, де теорії, методології та висновки піддаються суворій оцінці та критиці. Ця система стримувань і противаг, що сприяє різноманітності цінностей, наявних у науковому співтоваристві, породжує стійкість і адаптивність, захищаючи від догматизму та забезпечуючи постійне удосконалення наукових знань.

Для забезпечення системного прогресу та сталого розвитку наукової освіти, Європейський Союз затвердив низку політик і рекомендацій, які визначають ключові аксіологічні принципи: принцип глобалізації, принцип системності, принцип суспільної значущості, принцип співпраці, принцип доброчесності. Реалізація вищезазначених принципів відбувається шляхом імплементацій низки стратегій: стратегія мультидисциплінарної трансформації наукової освіти, стратегія імперативної континуальності наукової освіти, стратегія посилення праксеологічної спрямованості наукової освіти, стратегія комплексного розширення можливостей педагогічних працівників, стратегія розвитку синергетичної співпраці.

9. *Досліджено взаємодію управління знаннями та наукової освіти в контексті сталого розвитку суспільства.* Вдалося продемонструвати, що наукова освіта сьогодні відіграє ключову роль у формуванні в системі освіти відповідальних громадян, які здатні приймати усвідомлені рішення, що сприяють сталому розвитку. Одним з важливих аспектів цього процесу є ефективне управління знаннями, адже взаємодія між освітніми політиками, стратегіями і практиками та управлінням знаннями має ключове значення для формування демократичної участі громадян та тісно пов'язана з поняттями істинності, політичної залученості та моральної відповідальності як громадян, так і тих, хто має владу. Маючи спільні праксеологічні пріоритети дисциплінарної інтеграції, відповідності контексту, соціальної та громадської спрямованості, технологізації та ін. наукова освіта та освіта з управління знаннями демонструють значний потенціал у підготовці нових поколінь відповідальних громадян, здатних підтримувати та забезпечувати демократичні процеси в суспільстві та сприяти його сталому розвитку. Окремий аспект актуальності даної проблематики знаходиться у площині інтегральної важливості демократії для сталого розвитку, не в якості теоретичної

концепції, а радше як такої, що доповнює і робить внесок у інші аспекти політичної стійкості – права людини, плюралізм та належне врядування, адже демократія виходить за межі законних прав і особистих свобод та за своєю природою цінує громадян як важливих учасників процесу управління.

10. Проаналізовано проблему гендерної рівності в науковій освіті, подолання якої є однією з Цілей сталого розвитку. Підкреслено, що забезпечення рівних можливостей для всіх статей є фундаментом для побудови справедливого та сталого суспільства. Існує декілька основних підходів до просування гендерної рівності в науковій освіті: гендерно-нейтральний, феміністичний та гендерно-чутливий. Гендерно-нейтральний підхід базується на егалітарному підході, що стверджує, що чоловіки та жінки мають однакові здібності в науці. Основна мета – забезпечити однакові можливості та нівелювати виклики для обох статей, створити освітнє середовище, яке не надає перевагу жодній статі, тим самим сприяючи рівному інтересу та участі в науці як серед хлопців, так і серед дівчат. Феміністичний підхід визнає відмінності у навчанні хлопців і дівчат та адаптує навчальні програми до їхніх інтересів. Він передбачає створення підтримуючого навчального середовища, де вчителі повинні створювати неконкурентну та атмосферу співпраці в класі. Гендерно-чутливий підхід, асоційований з постмодерністським фемінізмом, прагне враховувати різноманітні інтереси та здібності всіх учнів, не роблячи припущень на основі статі. Він сприяє інклюзивному освітньому середовищу, де всі учні можуть досягти успіхів та робити внесок у науку. Обґрунтована важливість та проаналізовані модуси локалізаційних зусиль щодо досягнення гендерної рівності через співпрацю університетів і громад.

11. Розглянуто концептуальні дискусії та практичні виклики цифрової громадянської освіти, що дозволило систематизувати основні напрямки наукових розвідок цієї проблематики та шляхи подолання сучасних викликів цифрового громадянства. Вдалося продемонструвати, що надзвичайно висока швидкість змін у цифрових технологіях та їх прискорене поширення не залишають сучасній освітянській спільноті альтернатив окрім їх опанування, «приборкання» та використання в освітній практиці на благо загального поступу. Для громадянської освіти виклики діджиталізації доповнюють та інтегрують з «класичними» проблемами індоктринації та загроз політичної маніпуляції та інформаційних війн, провокуючи все нові труднощі з віднаходженням релевантних методів та форматів для залучення студентів. Участь у реальній демократії напряму залежить від громадянської ініціативи, здатності до цілеспрямованих, самоорганізованих колективних дій задля вирішення спільних проблем і творення світу в часи перманентних трансформацій. Життя у світі, який кардинально змінили цифрові технології, потребує розвитку цілої шерехи компетентностей, що дозволять громадянам використовувати його переваги та можливості й подолати пастки, пов'язані з функціонуванням у цифровому середовищі.

12. Досліджено мультиперспективний розвиток та етичні перестороги розвитку технологій штучного інтелекту в освіті для відповідального громадянства, що дозволило обґрунтувати основні функції штучного інтелекту та

етичні виклики його застосування. Серед основних функцій технологій штучного інтелекту в розвитку освіти для відповідального громадянства вдалося визначити та проаналізувати гносеологічну, адаптивну, трансцендентну, комунікативну, інформативну, аналітико-оцінювальну, фасилітативну, трансформативну. Провідними етичними викликами використання технологій штучного інтелекту для розвитку відповідального громадянства є: поліморфність питань етики застосування штучного інтелекту в освіті; потенційні загрози фундаментальним правам і демократії; колоніалізм штучного інтелекту в освіті; відсутність універсального підходу до регулювання етичних питань використання штучного інтелекту в освіті; виклики «розмивання етики»; недостатній рівень системного застосування етичних принципів використання штучного інтелекту; загрози надмірного невинного використання штучного інтелекту; виклики підзвітності і відповідальності; виклики конфлікту інтересів або «лояльності штучного інтелекту».

13. Досліджено концептуальний фреймворк інноваційного розвитку відповідального громадянства на основі практик ЄС з метою визначення його ключових пріоритетів. Вдалося продемонструвати, що проаналізований концептуальний фреймворк освіти має кілька ключових пріоритетів, вкрай значущих для здійснення системних змін в суспільстві. По-перше, інтеграція наукової освіти у навчальні програми всіх рівнів є важливою для забезпечення кожного громадянина базовими знаннями з науки та розвитку наукового мислення. Це включає підтримку дослідницького підходу, подолання соціально-економічних та культурних нерівностей, мотивацію молоді до навчання та участі у наукових дискусіях, а також створення умов для подальшого вивчення наук та потребує розробки настанов для системних змін, підтримку ініціатив з наукової освіти, зміцнення зв'язків між формальною, неформальною та інформальною науковою освітою. По-друге, розвиток компетентностей та перехід від STEM до STEAM є важливими для сприяння креативному мисленню та інноваціям. Така трансформація включає підвищення розуміння важливості наукової освіти як засобу набуття ключових компетентностей, розробку інноваційних навчальних програм, що поєднують науку, технології, інженерію, математику та мистецтва, підтримку професійного розвитку вчителів, заохочення творчого підходу до навчання та залучення громадських організацій і підприємств до освітнього процесу. По-третє, важливо підвищувати якість навчання та навчальних результатів через розробку та впровадження стандартів якості наукової освіти, запровадження методик викладання, що підвищують мотивацію учнів, підвищення престижу та статусу професії вчителя, та активну участь всіх зацікавлених сторін у процесі освіти. По-четверте, структурні зміни не можуть бути ефективними без співпраці між освітніми інституціями, підприємствами та громадянським суспільством, а також об'єднання стратегій інноваційної та наукової освіти на всіх рівнях з врахуванням потреб суспільства та глобальних тенденцій. Це включає створення єдиного європейського репозиторію наукової освіти, підтримку ініціатив для співпраці між педагогами-практиками з різних регіонів, забезпечення доступності ініціатив відповідальних досліджень та інновацій різними мовами, підтримку

сталих «спільнот навчання», підготовку вчителів до виховання відповідальних та інноваційних громадян, розвиток високоякісних можливостей для наукової освіти та розширення міжнародної співпраці з країнами, що розвиваються. Підкреслено, що реалізація даного концептуального фреймворку є актуальною не тільки для країн ЄС, а й для України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

14. Розглянуто праксеологічні моделі розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти. Аналіз праксеологічного виміру міжнародної практики розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти дозволив виокремити низку функціональних моделей, серед найбільш значущих - модель популяризації науки, модель розвитку гендерної рівності в науці, професійно-орієнтаційна модель, модель менторської підтримки, партнерська модель, модель професійного розвитку, модель розвитку національних/регіональних платформ або мереж.

15. Досліджено аксіологічний еkleктизм транзитивного українського суспільства як чинник розвитку відповідального громадянства в освіті. Підкреслено, що аксіологічний еkleктизм транзитивного українського суспільства, що характеризується змішанням різноманітних ціннісних систем і культурних впливів, стає одним з значущих чинників у формуванні відповідального громадянства в освіті. У будь-який момент різноманіття цінностей у транзитивному суспільстві представляє собою широкий спектр опцій, одночасно триваючу конкуренцію, альтерацію, заперечення та взаємодію цінностей, ідеалів та ідеологій. Крім того, слід зазначити, що цей «транзит» цінностей не можна розглядати як лінійний рух, а лише як різноспрямований, різношвидкісний та амбівалентний процес, що часом нагадує броунівський рух в аксіологічній сфері. Це створює унікальну ситуацію, в якій формування відповідального громадянства набуває особливої складності та водночас відкриває нові можливості для розвитку. У цьому контексті завдання освіти полягає в тому, щоб знайти баланс між різними ціннісними впливами, уникнути екстремізму та релятивізму, і водночас забезпечити стійку основу для розвитку демократичних принципів і практик. Це вимагає створення освітнього середовища, яке сприяє діалогу між різними культурними та ціннісними групами, виховує толерантність та повагу до різноманітності.

16. Визначено виклики та можливості розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в Україні. Вдалося виявити низку викликів та можливостей на загальносуспільному, системному та особистісному рівні. Серед ключових викликів на шляху розвитку відповідального громадянства через наукову освіту на загальносуспільному рівні є недостатня обізнаність громадян про важливість наукової освіти та брак громадської підтримки відповідних ініціатив. Також значну роль відіграють культурні та соціальні стереотипи щодо науки, нові соціальні нерівності, що виникли під час війни та поширення елементів магічного світогляду в умовах кризи. Ці фактори ускладнюють ефективне впровадження наукової освіти і вимагають цілеспрямованих зусиль з боку держави, освітніх установ та громадських організацій для їх подолання. На системному рівні основними викликами є недостатня розробленість проблематики розвитку

відповідального громадянства у вітчизняному освітньому дискурсі, недостатня інтеграція наукової освіти в навчальні програми, брак сучасних методик викладання та ресурсів для їх впровадження, а також недостатня координація між освітніми інституціями. На особистісному рівні вчителі стикаються з проблемами мотивації та ресурсів для постійного професійного розвитку, а учні — з труднощами адаптації до нових методів навчання.

Окрім викликів, що супроводжуватимуть процес розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти, існує низка сприятливих факторів і можливостей, які можуть сприяти цьому процесу. Перш за все, приєднання України до Європейського Союзу створює значні можливості для інтеграції передових освітніх політик, практик та ресурсів. Гармонізація освітньої політики з європейськими стандартами дозволить впровадити сучасні методики викладання та технології, що сприятимуть професійному розвитку вчителів та викладачів, а також надасть учням та студентам більше можливостей брати участь у міжнародних проєктах і конкурсах. На особистісному рівні, високий рівень академічної резильєнтності українських студентів і викладачів, виявлений у нещодавніх дослідженнях, також є важливим фактором для розвитку відповідального громадянства.

18. Окреслено ключові пріоритети, стратегії і практики розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні, їх значення для національної безпеки України в умовах сучасних викликів. Підкреслено, що наукова освіта є потужним інструментом формування відповідального громадянства, що має критичне значення для національної безпеки України в умовах сучасних викликів завдяки таким атрибутивним характеристикам: сприяння розвитку критичного мислення та медіаграмотності, стимулювання розвитку інноваційного мислення та креативності, забезпечення підготовки кадрів для стратегічно важливих галузей, запровадження системи громадянської науки, сприяння формуванню громадянської свідомості та активної життєвої позиції, розвиток культури відповідальності через концепцію відповідальних досліджень та інновацій, забезпечення психологічної підтримки та розвитку стійкості серед населення, слугуючи стабілізуючим фактором та забезпечуючи дітям та молоді відчуття нормальності та надії на майбутнє.

Виокремлено п'ять ключових пріоритетів та рекомендацій для розвитку відповідального громадянства в Україні. Перший пріоритет стосується інтеграції наукової освіти як невід'ємної частини освітнього континууму. У сучасних умовах, коли технологічний прогрес та інновації відіграють ключову роль у глобальній економіці, базова наукова грамотність стає необхідною складовою конкурентоспроможності нації. Україна, яка наразі перебуває в процесі освітніх реформ, повинна приділити особливу увагу доступу до наукової освіти для всіх громадян, незалежно від їх соціально-економічного статусу. Другий пріоритет акцентує увагу на розбудові системи громадянської науки, яка сприяє активному залученню громадян до наукової діяльності. Цей підхід не лише сприяє поширенню наукової грамотності, але й зміцнює демократичні принципи, роблячи науку доступною для широких верств населення. Третій пріоритет стосується переходу

від STEM до STEAM, що включає мистецтво як важливий компонент наукової освіти. Цей підхід визнає важливість міждисциплінарного підходу до навчання, що сприяє розвитку не тільки технічних, але й творчих компетентностей, необхідних для інноваційного мислення. Четвертий пріоритет передбачає посилення професійного розвитку вчителів та педагогів, зокрема через підвищення їхньої кваліфікації в галузі наукових досліджень та інноваційних підходів до навчання. П'ята рекомендація акцентує увагу на необхідності створення інклюзивного освітнього середовища, де кожен учень, незалежно від соціально-економічного статусу чи місця проживання, матиме рівний доступ до якісної наукової освіти.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Публікації у виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus / Web of Science

1. Matusевич Т., Demeshkant N., Trusz S. Factor structure of academic resilience among Polish and Ukrainian students involved in remote education caused by Covid-19 and military aggression. *Scientific Reports*. 2024. №14 Art. 1000. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-51388-x> (Scopus Q1)
2. Matusевич Т., Zadorozhna O. Innovative approaches in citizenship education research: Conceptual perspectives and ethical cautions. *Studia Warminskie*. 2023. Vol. 60. P. 93-103. <https://doi.org/10.31648/sw.9566> (Scopus Q2; Web of Science Q2)
3. Shevchuk D., Lebediuk V., Matusевич Т. Youth civic education in times of post-truth: Cultural values aspect. *Youth Voice Journal, Special Issue: Inequality, Informational Warfare, Fakes and Self-Regulation in Education and Upbringing of Youth*. 2023. Vol. 3. P. 27-37. <https://www.rj4allpublications.com/product/youth-civic-education-in-times-of-post-truth-cultural-values-aspect/> (Scopus Q4)
4. Shevchuk D., Matusевич Т., Kolesnyk L. Youth civic education: Global trends and the Ukrainian case. *Youth Voice Journal*. 2021(Special issue 2). P. 46-56. (Scopus Q4)
5. Matusевич Т., Shevchuk D. Developing Responsible Citizens in New Realities: The Case of Science Education. *Youth Voice Journal*. 2022. Vol. III. Special Issue. P. 45-53. (Scopus Q4)
6. Revin F., Matusевич Т. Prospects of philosophy of education for the concept of responsible citizenship in the 21st century. *Philosophy and Cosmology*. 2022. Vol. 29. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/29/5>. (Web of Science Q1)
7. Dovgyi S., Matusевич Т. Philosophical bases of science education concept: history and modern developments. *Studia Warmińskie*. 2022 Vol. 59. P. 53-62. <https://doi.org/10.31648/sw.8326> (Web of Science Q2)
8. Kolesnyk L., Matusевич Т. Developing democracy in Ukrainian teacher education: Current challenges and trends. *New Educational Review*, 2021. Vol. 65. P. 40-50. <https://doi.org/10.15804/ner.21.65.3.03> (Scopus Q3)
9. Matusевич Т. Education in the era of transit. *Educational Philosophy and Theory*. 2018. Vol. 50. Issue 14. P. 1559-1560. <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1462458> (Scopus Q1)

10. Shevchuk D., Matusевич T. Discursive identity and problem of social identification. *Analele Universității din Craiova. Seria: Filosofie*. 2017. Vol. 39. P. 194-201. (Scopus Q3)

11. Matusевич T. Values transformation in transitional societies: Revolution or eclecticism? *Analele Universitatii din Craiova, Seria Filosofie*. 2016. Vol. 38. Issue 2. P. 142-150. (Scopus Q3)

Розділи монографій, виданих міжнародними видавництвами

12. Matusевич T. Challenges to diversity: The case of university teachers' concepts of citizenship education in Ukraine and Poland. *Wissensdiversität und formatierte Bildungsräume / A. Beinsteiner, A.-K. Dittrich, & T. Hug (Eds.)*. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2024. P. 229-238.

13. Matusевич T., Romero M., Strutynska O. Citizenship, censorship, and democracy in the age of artificial intelligence. *Creative Applications of Artificial Intelligence in Education / A. Urmeneta & M. Romero (Eds.)*. Cham: Palgrave Macmillan, 2024. P. 5-17. https://doi.org/10.1007/978-3-031-55272-4_5

14. Matusевич T. The war conflict as a source of new inequalities in universities: The case of Ukraine. *La perspectiva de género en los procesos de formación y evaluación del sistema universitario*. Madrid: Instituto de Estudios de Género, Universidad Carlos III de Madrid, 2022. P. 83-89

Коллективні монографії

15. Матусевич Т. Розвиток культури демократії в освіті як аксіологічна проблема. *Соціокультурні виклики сучасності: потреба теоретичного осмислення/ М. Петрушкевич (ред.)*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. С. 45-66.

16. Матусевич Т., Сайнс де Баранда Андухар К. ТанDEM університету та міста задля стійких рішень у галузі гендерної рівності: європейський досвід. *Університет і місто: стратегії та практики взаємодії / Д. Шевчук, Л. Засекіна, О. Лагоднюк (ред.)*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. С. 188-201.

Статті у зарубіжних виданнях і наукометричних базах даних

17. Matusевич T. Transitional society: (Re)evolution of values. *Dialogue and Universalism*. 2017. *Special Issue*. P. 159-166.

Статті у фахових періодичних виданнях

18. Матусевич Т. Філософська парадигма наукової освіти: концептуальна експлікація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. 2023. №24. С. 30-37.

19. Матусевич Т., Колесник Л. Демократія в освіті: ідеальне буття чи педагогічна реальність? *Філософія освіти = Philosophy of Education*. 2019. Т. 24. №1. С. 115-127. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-115-127>

20. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. *Філософія освіти = Philosophy of Education*. 2019. Т. 25. № 2. С. 240-250. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-13>

21. Матусевич Т. Громадянська освіта дигітальної доби: виклики та перспективи розвитку (огляд воркшопу «Дигітизація та громадянська освіта», 3-4 вересня, 2018, Марсель). *Філософія освіти = Philosophy of Education*. 2018. Т. 23. № 2. С. 265-269. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-23-2-265-269>

22. Eliopoulos P., Matuskevych T. Knowledge management in transitional societies: Quo vadis? *Academic Bulletin of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Series: Philosophy*. 2017. Issue 791. P. 3-7.

23. Матусевич Т. Протистояння й досі триває... (Реферативно - аналітичний огляд звіту Комісії з гендеру, нерівності та влади Лондонської школи економіки та політичних наук (LSE)). *Філософія освіти = Philosophy of Education*. 2015. Т. 16. № 1. С. 212-219.

Матеріали конференцій

24. Matuskevych T. Developing responsible citizenship in universities: The case of Poland. *Proceedings of I International Conference "Political and Economic Self-Constitution: Migration and Citizenship Education"*. Corinth, Greece: University of the Peloponnese. 2023. P. 53-57

25. Matuskevych T. (2023). Developing responsible citizenship: Current EU educational policies. *Food and environmental security in the conditions of war and post-war reconstruction: Challenges for Ukraine and the world: Materials of the International Scientific and Practical Conference, Section 4: Quality of Education and Humanitarian Science in Conditions of War and Global Challenges* (pp. 43-44). Kyiv: Ukrainian State University of Science and Technology.

26. Сайнс де Баранда Андухар К., Матусевич Т. UC3M4SAFETY – міждисциплінарний досвід створення безпечного середовища. В. П. Андрущенко (ред.), *Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу: збірник матеріалів міжнародного форуму*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 37-42.

27. Матусевич Т. Технології штучного інтелекту в освіті для відповідального громадянства: концептуальні перспективи та етичні перестороги. *Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики: матеріали доповідей та виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 11 травня 2023 року*. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 41-45.

28. Co-creative problem solving and dialogic inquiry for addressing the artificial intelligence opportunities for education / Romero M., Clarà M., Isaac G., Barma S., Strutynska O., Matuskevych T. *Research and Innovation Action: Augmented Intelligence for Pedagogically Sustained Training and Education* (Session, 2023 June 2).

29. Matuskevych T. Education in the process of postcolonial transition. In *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference "Challenges of Postcolonialism: Philosophy, Religion, Education"*. Kyiv, Ukraine. 2018. P. 24-25.

30. Matuskevych T. Eclecticism of values as an attributive characteristic of transitional society. *Філософія як культурна політика сучасності: тези доповідей V*

Всеукраїнської наукової конференції. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2017. Р. 108-111.

31. Струтинська О.В., Матусевич Т.В., Ромеро М. *Штучний інтелект: виклики і проблеми для громадянського суспільства*. Освітня робототехніка: зб. наук. пр. за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції "Освітня робототехніка та штучний інтелект" (11-12 квітня 2024 р.). Дніпро: ЛІРА, 2024. С.31-3

Публікації в інших виданнях

32. Kolesnyk L., Matusевич T., Shaposhnikova I. Democracy in education: Examining the experiences, perspectives, and perceptions of democracy in primary teacher education in Ukraine. *Research Report, NAIR Publishing House*. 2020. 65 p.

33. Матусевич Т., Колесник Л. Європейські цінності та демократія. *Вступ до європейських студій* / Д. Шевчук, В. Лебедюк, О. Шершньова, Т. Стемпневський (ред.). Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2020. С. 278.

34. Коновалова М., Матусевич Т. До питання підготовки фахівців дипломатичної служби: використання ШІ. *Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok*. 2024. Т. 1 № 13. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.1.13>

35. Dovgyi S., Topuzov O., Galchenko M., Matusевич T., Revin F. Science-driven education as a precondition for the formation of the competitive Ukrainian economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Т. 1. № 42. С. 474-483. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.20>